

АСАБЛІВАСЦІ НАЦЫЯНАЛЬнай ПАЛІТЫКІ Ў ДЗЕЙНАСЦІ ЛІБЕРАЛЬНЫХ ПАРТЫЙ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў ПАЧАТКУ XX СТ. (ПА МАТЭРЫЯЛАХ І ДЗЯРЖАЎнай ДУМЫ)

П.А. Трубчык

Сутнасць і характар нацыянальнай палітыкі ў Расійскай імперыі найбольш поўна выяўляліся ў дзейнасці заканадаўчых і выканаўчых органаў улады. Дума стала тым месцам, дзе можна было назіраць усе нацыянальныя пытанні імперыі, а ў прадстаўнікоў палітычных партый з'явілася надзея на вырашэнне хаця б часткі праблем рэфармавання сістэмы нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва і этнаканфесійных адносін.

Ліберальны лагер найбольш поўна быў прадстаўлены ў першым расійскім парламенце. Напярэдадні выбараў у I Дзяржаўную думу актыўная партыйна-палітычная работа арганізацый ліберальнага кірунку разгарнулася ў заходніх губернях. Тут дзейнічалі аддзелы Канстытуцыйна-дэмакратычнай партыі (КДП), Канстытуцыйна-каталіцкай партыі Літвы і Беларусі (ККПЛіБ), “Саюза дасягнення раўнапраўя яўрэяў у Расіі”.

З 36 дэпутатаў, абраных ад беларускіх губерняў у I Думу, 29 належалі да партыі кадэтаў і іх саюзнікаў (ККПЛіБ, сіяністаў, “Саюза дасягнення раўнапраўя яўрэяў у Расіі”) [1, с. 9–10].

У I Думе нацыянальныя і абласныя арганізацыі стварылі “Саюз аўтанамістаў”, які ставіў задачу абмяркоўваць і абараняць усе пытанні, звязаныя з правамі нацыянальнасцей і цэнтралізацыі. У гэты саюз, які не праводзіў самастойнай палітыкі, увайшлі і дэпутаты ад КДП. Для кадэтаў бясспрэчным было палажэнне аб прамой сувязі нацыянальнай свабоды з рэалізацыяй ідэі прававога будаўніцтва. У той жа час яны даволі насцярожана ставіліся да “Саюза аўтанамістаў”. Палітыку кадэцкай большасці ў I Думе, на якую ўскладалі вялікія надзеі нацыянальныя фракцыі, пазней растлумачыў лідар партыі П.М. Мілюкоў: “Пытанні нацыянальныя самі па сабе стваралі пагрозу ўскладніць пытанні сацыяльныя і канстытуцыйныя, што складалі нашу галоўную задачу. Розніца пажаданняў і патрабаванняў тых ці іншых народаў прывяла б да абагульнення ў агульныя формулы, а гэта ўжо ёсць спосаб да павелічэння патрабаванняў найменш падрыхтаваных да аўтаноміі народнасцей” [2, с. 246]. Такім чынам, дэкларуючы лозунг культурна-нацыянальнай аўтаноміі ў партыйнай праграме, кадэты даволі насцярожана ставіліся да яго рэалізацыі.

Неабходна адзначыць, што “Саюз аўтанамістаў” аб'ядноўваў дэпутатаў (120 чалавек), якія прадстаўлялі нацыянальныя супольнасці і ўваходзілі ў склад розных партый і нацыянальных арганізацый. Гэта аб'яднанне абаялілася на ідэі з'езда аўтанамістаў, які адбыўся ў Пецярбургу яшчэ

ў лістападзе 1905 г. з удзелам прадстаўнікоў 13 народаў Расійскай імперыі, у тым ліку і беларусаў. Першае палажэнне сцвярджала, што Саюз утвараецца на “абласной або тэрытарыяльна-нацыянальнай аснове для ўзаемнай падтрымкі і абароны”, а таксама “дзеля ажыццяўлення аўтаномнай ідэі на дэмакратычных пачатках”. Праграма прызнавала непадзельнасць Расійскай дзяржавы, але лічыла неабходным “поўную дэцэнтралізацыю дзяржаўнага кіравання на падставе прынцыпу шырокай аўтаноміі асобных абласцей”. Геаграфічныя і прававыя межы аўтаноміі кожнай асобнай вобласці вызначаліся адпаведна пажаданням яе насельніцтва. Для абласцей з этнічна змешаным насельніцтвам прадугледжвалася прыняцце законаў, якія павінны былі гарантаваць правы нацыянальных меншасцей перш за ўсё ў галіне ўжывання роднай мовы ў школе, судзе, грамадскіх і ўрадавых установах. “Асноўныя палажэнні” патрабавалі юрыдычнага забеспячэння за ўсімі грамадзянамі “права на культурнае і нацыянальнае самавызначэнне, знішчэнне ўсіх прывілеяў і абмежаванняў, абумоўленых прыналежнасцю да той або іншай нацыянальнасці, да таго або іншага веравызнання” [3, с. 69].

Ідэі культурна-нацыянальнай аўтаноміі распрацоўваліся ў дачыненні Царства Польскага (палякі найбольш поўна былі прадстаўлены ў “Саюзе аўтанамістаў”), а абласной аўтаноміі – да Заходняга краю (або рэгіёнаў, што ўваходзілі ў яго склад). Сярод яўрэйскіх дэпутатаў былі пашыраны ідэі культурна-нацыянальнай эктэрытарыяльнай аўтаноміі. Галоўнай ідэяй аб’яднання фактычна было імкненне прадстаўнікоў многіх “нярускіх” народаў дамагацца аўтаномнага кіравання для сваіх рэгіёнаў.

Партыя кадэтаў імкнулася не толькі накіраваць дзейнасць нацыянальных груп у Думе ў канстытуцыйнае рэчышча, суаднесці яе з іншымі агульнадзяржаўнымі пытаннямі, але і прапанавала ў ліку першых заканадаўчых ініцыятыў праекты, якія ў поўнай меры былі накіраваны на змяненне становішча народаў Расіі.

15 мая 1906 г. 151 дэпутату Думы быў прапанаваны праект закона аб грамадзянскім раўнапраўі. Для кадэтаў гэта пытанне мела прынцыповае значэнне. Прафесар М.А. Грэдэскул, адзін з кіраўнікоў КДП, адзначаў, што “дзяржава, пабудаваная на нераўнапраўі грамадзян, нясе ўнутры самой сябе насенне барацьбы і распаду” [4, с. 113].

Праект, прапанаваны на разгляд Думы 5 чэрвеня 1906 г., абмяркоўваўся дэпутатамі тры дні. Прапаноўвалася выпрацаваць чатыры групы законапраектаў па ліквідацыі абмежаванняў у правах розных пластоў насельніцтва: сялян, іншародцаў і асоб неправаслаўнага веравызнання, а таксама абмежаванняў, якія тычыліся прывілеяў дваран і правоў жанчын. У дыскусіі прынялі ўдзел 29 дэпутатаў. Большасць выступіла за стварэнне спецыяльнай камісіі з 33 чалавек для распрацоўкі гэтых законапраектаў.

Галоўны дакладчык ад партыі кадэтаў па нацыянальным пытанні Ф.Ф. Какошкін падкрэсліў значнае разыходжанне паміж дэмакратызмам шырокіх мас і заканадаўствам, для якога характэрна няроўнасць па саслоўях, нацыянальнай і рэлігійнай прыкметах, чаго няма ні ў адной культурнай дзяржаве. Апладысментамі быў падтрыманы заклік Ф.І. Родзічава: “Усе нярускія народнасці, якім бы цяжкім не было іх існаванне, павінны мець права называць Расію сваёй бацькаўшчынай” [5, с. 1050]. Пры гэтым у цэнтры ўвагі апынулася пытанне аб нацыянальных і рэлігійных абмежаваннях у становішчы яўрэяў і мусульман. У прыватнасці, хоць прамых выказванняў супраць адмены абмежаванняў, якія датычыліся яўрэяў, і не было, прагучала думка, што ўвядзенне адначаснага поўнага раўнапраўя яўрэяў – вельмі складаная задача. Гэта пытанне немагчыма вырашыць з дапамогай чырвонага алоўка, лічыў П.А. Гейдэн. “Неабходна выпрацаваць складаны закон, – адзначаў ён. – Неабходна даказаць, што роўнасць не прынясе ім шкоды” [5, с. 1051].

За грамадзянскае раўнапраўе выступалі аўтанамісты П.П. Масоніс (Мінская губерня) і Ф.С. Трасун (Віцебская губерня), прадстаўнікі працоўнай групы Т.В. Локаць, Ф.А. Сефер, І.К. Забалотны. Дыскусія вакол праекта закона аб грамадзянскім раўнапраўі скончылася абраннем 9 чэрвеня 1906 г. спецыяльнай камісіі ў складзе 33 дэпутатаў па расследаванні незаконных дзеянняў адміністрацыі. Дакладчык Ф.Ф. Какошкін, садакладчыкі А. Лядніцкі і І. Парчэўскі (польскае пытанне) і М. Вінавер (яўрэйскае пытанне) паспелі толькі далажыць камісіі сваё меркаванне па польскім пытанні, і яна аднагалосна выказалася за поўную адмену абмежаванняў у правах палякаў. Камісія не паспела завяршыць сваю работу, бо праз месяц І Дума была распушчана [6, с. 163].

Значнае прадстаўніцтва ў І Думе атрымалі прыхільнікі краёвай ідэалогіі і ККПЛІБ. 4 мая 1906 г. на трэцім дэпутацкім сходзе было прынята канчатковае рашэнне стварыць самастойную тэрытарыяльна-нацыянальную групу – “Тэрытарыяльнае кола”. У сярэдзіне чэрвеня 1906 г. была завершана прапрацоўка праграмы гэтай групы. Будучае дзяржавы звязвалася з канстытуцыйна-парламенцкім ладам. Акрамя гэтага, праграма ўключала патрабаванні поўнай роўнасці ўсіх грамадзян, незалежна ад нацыянальнасці і веравызнання, ліквідацыі саслоўнага падзелу, канстытуцыйнага забеспячэння нацыянальных і культурных патрэб і правоў нацыянальных меншасцяў, дазволу на карыстанне мясцовымі мовамі побач з дзяржаўнай ва ўсіх установах, судах, школах і грамадскіх арганізацыях, увядзення ўсеагульнага бясплатнага пачатковага навучання на аснове роўнасці мясцовых моў з дзяржаўнай.

У цэлым праграма характарызавалася наяўнасцю агульных прынцыпаў

і падыходаў у вырашэнні нацыянальных праблем краю. Аднак ужо падчас першых выступленняў дэпутаты, выстаўляючы патрабаванні ў сферы нацыянальна-канфесійнай палітыкі, вылучалі нацыянальныя інтарэсы беларускага насельніцтва. Паказальнай можа быць прамова аднаго з кіраўнікоў “Тэрытарыяльнага кола”, дэпутата ад Мінскай губерні, кадэта А.Р. Лядніцкага: “Калі мы слухалі прадстаўнікоў Царства Польскага, што там задыхаюцца ў атмасферы самавольства і гвалту; ...калі мы ўспамінаем, што мусульманскі з’езд яшчэ нядаўна ня мог сказаць свайго слова ў абарону сваіх правоў, калі Ліфляндцы, Эстляндцы і Літва знаходзяцца ва ўмовах самавольства, з якім мы таксама змагаемся, дык я бачу, як адтуль, з нашых родных мясцінаў, працягваюцца рукі нашых братоў, тых жа працоўных класаў, тых жа работнікаў, таго ж працоўнага сялянства, якія просяць расійскі народ пра дапамогу. ...Я думаю, ...што справядлівае імкненне паасобных акругоў у прызнанні ім поўнай свабоды ў арганізацыі самастойнага нацыянальнага быту, у арганізацыі яго на прынцыпах аўтаноміі і аўтаномнага самакіравання знойдзе тут задавальненне...” [7, с. 316–317].

Вялікі ўплыў на вызначэнне нацыянальных пазіцый дэпутатаў ад беларускіх губерняў мела вырашэнне аграрнага пытання. Падчас абмеркавання пытання зямельнай рэформы дэпутат ад Мінскай губерні князь І.Э. Друцкі-Любецкі ў сваім выступленні адзначыў: “Я сам паходжу з Мінскай губерні, гэта значыць з адной з губерняў Паўночна-Заходняга краю, да якога тычыліся ўсякага роду вылучаныя захавы і дзе ўстанавілася поўнае панаванне бюракратызму... Я сам рос сярод народу і ведаю, што гэты просты сельскагаспадарчы народ Беларусі мае таксама свае ідэалы. Яго ідэал – “зямля Божая”, але і народ Божы – таму ён уважвае, што гэтая Божая зямля павінна належаць свайму Божаму народу, гэта значыць, што патрэбы гэтай мясцовасці, патрэбы гэтай нацыянальнасці павінны быць задаволеныя згодна з ідэаламі гэтай нацыянальнасці” [5, с. 197].

Зварот дэпутатаў да аграрнай праблемы ў значнай ступені садзейнічаў не толькі прэзентацыі зямельных інтарэсаў асобных нацый і тэрыторый, але і ўзмацняў працэсы этнатэрытарыяльнай ідэнтыфікацыі. Той жа І.Э. Друцкі-Любецкі ў сваім выступленні звяртаў увагу нават на псіхалагічную выключнасць насельніцтва беларускіх губерняў, на характэрнае для яго пачуццё індывідуальнай зямельнай уласнасці. З улікам гэтай асаблівасці, на думку дэпутата, “уся тэрыторыя павінна належаць жыхарству, якое на ёй живе” [7, с. 318].

Дэпутат ад Гродзенскай губерні ксёндз А.М. Сангайла таксама звярнуў увагу на мясцовую спецыфіку Паўночна-Заходняга краю: “што можа быць спрыяльным для адной мясцовасці, адной губерні, тое ж – зусім не прыдатным для другой губерні, паўночна-заходняй ці якой-небудзь іншай. Я

адважуся прасіць, каб мы зазірнулі ў сэрцы ўсіх народнасцей, ва ўсе ўскраіны нашай бацькаўшчыны і развязаці аграрнае пытанне згодна з мясцовымі ўмовамі” [5, с. 198].

Большасць дэпутатаў ад Беларусі, такім чынам, вырашэнне аграрнага пытання звязвала з увядзеннем аўтаноміі або самакіравання на беларускіх землях. У сваю чаргу, агучванне гэтых патрабаванняў на пасяджэннях Думы характарызавала нацыянальную адметнасць беларускага этнасу.

Асаблівую занепакоенасць дэпутатаў выклікала палітыка распальвання міжнацыянальнай барацьбы і сістэматычнага нацкоўвання адных народаў на другія. Так, ужо ў I Думе было пастаўлена пытанне аб палітыцы нацыянальнай нецярпімасці, якая зыходзіла ад улад. У ходзе некалькіх пасяджэнняў дэпутаты абмяркоўвалі падрабязнасці яўрэйскіх пагромаў у Паўночна-Заходнім краі, выкрываючы палітыку цкавання, ролю цэнтральных і мясцовых грамадзянскіх і ваенных улад. Дэпутаты патрабавалі аддаць пад суд вінаватых і не дапускаць нацыянальнага цкавання ў будучыні. Міністр унутраных спраў П.А. Сталыпін 7 ліпеня 1906 г. перадаў дэпутатам, што гатовы даць ім тлумачэнні па думскаму запыту. Аднак 8 ліпеня Дума была распушчана.

Такім чынам, I Дзяржаўная дума па свайму складу была шматнацыянальнай і поліканфесійнай. Пачаўся працэс фарміравання нацыянальных фракцый, якія значна адрозніваліся па прынцыпах арганізацыі і ўнутранай структуры. Для большасці дэпутатаў I Дума стала месцам, адкуль яны ўпершыню імкнуліся заявіць аб незаконні і цяжкасцях у сферы нацыянальных адносін. У ходзе работы Думы выявіліся вострыя этнаканфесійныя і рэгіянальныя праблемы, якія патрабавалі адэкватнай рэакцыі ўлады. Прадстаўнікі партыі кадэтаў і іх саюзнікі прадпрынялі спробу кансалідацыі з мэтай сумеснага выстаўлення агульных нацыянальна-канфесійных патрабаванняў, разлічваючы на калектыўную заканадаўчую дзейнасць па ўсталяванні нацыянальнага і канфесійнага раўнапраўя і дасягненні нацыянальнага самакіравання. У сувязі з гэтым упершыню ў Думе прагучалі дэклараваныя ў праграмах нацыянальных партый ідэі мясцовага самакіравання і аўтаноміі народаў Паўночна-Заходняга краю.

ЛІТАРАТУРА

1. Думский сборник. Государственная дума 1-го созыва (27 апреля – 8 июля 1906 г.). – СПб. : Тип. т-ва “Общественная польза”, 1906. – Т. 1. – 400 с.
2. Милюков, П.Н. Воспоминания / П.Н. Милюков. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с.
3. Козбаненко, В.А. Партийные фракции в I и II Государственных думах России. 1906 – 1907 / В.А. Козбаненко. – М. : РОССПЭН, 1996. – 238 с.

4. Гредескул, Н. Проект закона о равноправии / Н. Гредескул // Первая Государственная дума. – СПб. : Тип. т-ва “Общественная польза”, 1907. – Вып. II : Законодательная работа : сборник статей : сборник статей Н.А. Гредескула, Г.Б. Иоллоса, А.И. Каминка и др. – 1907. – [4], 229, [1] с.

5. Государственная Дума. Стенографические отчеты. Созыв I. – СПб.: Гос. типография, 1906. – Сессия I. – Т. 1–2.

6. Ледницкий, А. Национальный вопрос в Государственной думе / А. Ледницкий // Первая Государственная дума. – СПб. : Тип. т-ва “Общественная польза”, 1907. – Вып. I : Политическое значение первой Думы. – 279 с.

7. З гісторыяй на “Вы” : артыкулы, дакументы, успаміны / Уклад. і ўвод. слова Я. Запрудніка. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1994. – Вып. 3. – 347 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ